

DARS JARAYONIDA EKOLOGIK TARBIYANI MILLIY QADRIYATLAR BILAN INTEGRATSIYALASH TEXNOLOGIYALARI

Avazova Iroda O'ktamoyevna,

Yangi asr universiteti

Pedagogika nazariyasi va tarixi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablarida ekologik tarbiya berishning samarali usullari, xususan, uni milliy qadriyatlar, an'ana va urf-odatlar bilan uyg'unlashtirish texnologiyalari yoritilgan. Maqolada xalq og'zaki ijodi, mutafakkirlar o'giti va milliy turmush tarzi vositasida o'quvchilarning ekologik madaniyatini yuksaltirish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ekologik tarbiya, milliy qadriyatlar, integratsiya, pedagogik texnologiya, etno-ekologiya, ekologik madaniyat, ajdodlar merosi.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные методы экологического воспитания в общеобразовательных школах, в частности технологии его интеграции с национальными ценностями, традициями и обычаями. Анализируются механизмы повышения экологической культуры учащихся посредством фольклора, наставлений великих мыслителей и национального уклада жизни.

Ключевые слова: Экологическое воспитание, национальные ценности, интеграция, педагогическая технология, этноэкология, экологическая культура, наследие предков.

Abstract. Article examines effective methods of environmental education in secondary schools, specifically technologies for its integration with national values, traditions, and customs. The mechanisms for enhancing the ecological culture of students through folklore, the teachings of great thinkers, and the national way of life are analyzed.

Keywords: Environmental education, national values, integration, pedagogical technology, ethno-ecology, ecological culture, heritage of ancestors.

Kirish. Bugungi kunda global ekologik muammolar insoniyat oldiga tabiatga munosabatni tubdan o'zgartirish vazifasini qo'ymoqda. Yosh avlodda ekologik madaniyatni shakllantirishda faqatgina nazariy bilimlarni berish kifoya emas. Bunda xalqimizning ko'p asrlik milliy qadriyatlari, tabiatga bo'lgan ehtiromli munosabati va "Uvolsiz hayot" falsafasini dars jarayoniga integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda ekologik tarbiyani milliy qadriyatlar bilan integratsiyalash masalasi pedagogik tadqiqotlarda dolzarb yo'nalish sifatida qaralmoqda. Ergasheva va Rahmonova (2026), Muhammadiyeva (2024) hamda O'ktamova va Xamidov (2025) ishlarida ekologik madaniyatni shakllantirishda xalq og'zaki ijodi, ma'naviy-axloqiy meros va integratsiyalashgan darslarning samaradorligi ta'kidlanadi. Madrahimova va hammualliflar (2024) tadqiqotlari esa ekologik bilimlarni rivojlantirishda interfaol va integratsion yondashuvlarning muhimligini asoslaydi. Umuman olganda, mavjud ilmiy manbalar ekologik tarbiya va milliy qadriyatlar uyg'unligi o'quvchilarda barqaror ekologik tafakkur va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qilishini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda nazariy (ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, umumlashtirish) va empirik (kuzatish, pedagogik tajriba va suhbat) usullardan

foydalanildi. Shuningdek, ekologik tarbiyani milliy qadriyatlar bilan integratsiyalash jarayonining samaradorligini aniqlash uchun integratsiyalashgan dars modellarini amaliy sinovdan o'tkazish amalga oshirildi. Olingan natijalar sifat va qisman miqdoriy tahlil asosida umumlashtirildi.

Tahlillar va natijalar. Ekologik tarbiyani milliy qadriyatlar bilan bog'lab o'tishda quyidagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. "Ajdodlar merosi" – Muammoli ta'lim texnologiyasi. Darsda "O'tganlar nima degan?" rukni ostida xalq maqollari va mutafakkirlar o'gitlaridan foydalaniladi.

Misol: "Birni kessang, o'nni ek", "Suvga tupurma – zahar bo'ladi" kabi maqollarning mazmunini bugungi kundagi suv tanqisligi yoki o'rmonlar kamayishi muammolari bilan bog'lab tushuntirish. Bu o'quvchida tabiatga nisbatan mas'uliyat hissini uyg'otadi.

2. "Loyiha" texnologiyasi: "Mahalla va tabiat": O'quvchilarga o'z mahallasi yoki yashash hududidagi ekologik holatni o'rganish vazifasi beriladi. Bunda milliy "Hashar" an'anasining roli o'rgatiladi. O'quvchilar nafaqat daraxt ekishadi, balki bu daraxtning milliy madaniyatimizdagi o'rni (masalan, chinor – umrboqiylik ramzi, majnuntol – nafosat) haqida ma'lumot to'plashadi.

3. "Loyiha" texnologiyasi: "Oila-mahalla-maktab": Ekologik tarbiya faqat maktab devorlari bilan cheklanib qolmasdan, "Oila-mahalla-maktab" hamkorligi doirasida amalga oshirilishi kutilgan natijani beradi. Milliy an'analarimizga ko'ra, bolaning tabiatga bo'lgan ilk munosabati oilada va mahalla muhitida shakllanadi.

– *Oilada:* Ota-onalar tomonidan bolaga "suvga tupurmaslik", "nonni isrof qilmaslik" yoki "harchand kichik bo'lsa ham hasharotga ozor bermaslik" o'rgatilishi — bu poydevor ekologik tarbiyadir.

– *Mahallada:* O'zbek mahallalarida "Hashar" an'ansi tabiatni asrashning jamoaviy shakli hisoblanadi. Darslarda o'quvchilarga mahalladagi ariqlarni tozalash, umumiy foydalaniladigan bog'larni parvarish qilishning ahamiyati tushuntiriladi. Bu jarayonda mahalla oqsoqollari va faollari ishtirokidagi uchrashuvlar "ustoz-shogird" an'anasini tiklashga xizmat qiladi.

– *Maktabda:* Maktab bu jarayonni pedagogik jihatdan boshqaradi. Mahalladagi keksa bog'bonlar va tajribali dehqonlar ishtirokida "Tabiat darslari"ni ochiq havoda tashkil etish o'quvchilarning ekologik bilimlarini amaliyot bilan bog'laydi. Bunday hamkorlik o'quvchida ijtimoiy mas'uliyat va vatanga muhabbat tuyg'usini uyg'otadi.

4. "Badiiy-estetik" integratsiya. Adabiyot va san'at darslarida tabiat tasvirini milliy qadriyat sifatida ko'rsatish. Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur asarlaridagi tabiat tavsifi orqali "Olamni asrash – o'zingni asrashdir" g'oyasini singdirish. Boburning bog'dorchilik madaniyati darsda "ekologik etika" sifatida tahlil qilinadi.

5. "Qadriyatlar zanjiri" o'yini. O'quvchilarga o'zbek xalqining kundalik turmush tarzidagi ekologik odatlar (masalan, tandir nonining muqaddasligi, suvga non

tashlamaslik, hovli supirish odobi) va ularning tabiatga foydasi haqida kichik tadqiqotlar o‘tkazish taklif etiladi.

Jadval-1. “Tabiat va Milliy Qadriyat” mavzusidagi pedagogik o‘yin

Milliy qadriyat / Maqol	Ekologik talqin (Integratsiya)
"Suvga tupurma, zahar bo‘ladi"	Suv havzalarini toza saqlash, mikroblar tarqalishining oldini olish.
"Birni kessang, o‘nni ek"	Daraxtlarni asrash va o‘rmonlarni qayta tiklashning ahamiyati.
Nonni e‘zozlash (Uvolsizlik)	Resurslardan (oziq-ovqat, suv) tejamkorlik bilan foydalanish madaniyati.
Tandir va hovli atrofini toza tutish	"Nol chiqindi" (Zero Waste) tamoyilining qadimiy ko‘rinishi.
<i>O‘yin nomi: "Ajdodlar</i>	<i>ekologik o‘giti"</i>
<i>Maqsad: O‘quvchilarga milliy maqollar va urf-odatlar zamiridagi ekologik ma‘noni ochib berish.</i>	

Ushbu 1-jadvalda xalq og‘zaki ijodi namunalarini ekologik muammolar bilan bog‘lash metodikasi ko‘rsatilgan. Bu texnologiya o‘quvchida “ajdodlar tajribasi — bugungi kun yechimi” degan tushunchani shakllantiradi. Maqolada bu jadval darsning interfaolligini ta‘minlovchi vosita sifatida xizmat qiladi

Jadval-2. Amaliy loyiha ishining namunasi

Loyiha nomi:	"Mening oilaviy shajaraviy daraxtim va tabiat"
O‘quvchilar uchun topshiriq:	Har bir o‘quvchi o‘z hovlisiga yoki mahallasiga bitta mevali daraxt ekadi
	Bu daraxtga o‘z bobosi yoki buvisining ismini qo‘yadi (Milliy hurmat belgisi)
	Daraxtning o‘sish jarayonini kuzatib, darsda "Tabiat — bizning merosimiz" mavzusida kichik taqdimot qiladi
Kutilayotgan natija:	O‘quvchida tabiat ob'ektiga nisbatan shaxsiy va hissiy bog‘liqlik (qadriyat) shakllanadi

Bu 2-jadval o‘quvchilarning darsdan tashqari faoliyatini tizimlashtirishga qaratilgan. Undagi asosiy g‘oya — tabiatga shaxsiy va hissiy munosabatni uyg‘otishdir. O‘quvchi o‘zi ekan daraxtga bobosining ismini qo‘yishi orqali tabiatni oilaviy qadriyat darajasida ko‘ra boshlaydi, bu esa eng kuchli ekologik motivatsiyadir.

Jadval-3. Integratsiyalashgan darsning texnologik xaritasi (Namuna)

Mavzu:	"Tabiatni e‘zozlash — ajdodlar merosi"	
Dars turi:	Aralash (integratsiyalashgan).	
Dars bosqichlari	Faoliyat mazmuni (Texnologiya)	Milliy qadriyat bilan bog‘liqlik
1. Tashkiliy qism (5	"Salomlashish odobi" — tabiat bilan	Milliy mehmondo‘stlik va

daqiqa)	salomlashish (ekologik kayfiyat yaratish).	tabiatga ehtirom.
2. Motivatsiya (7 daqiqa)	"Aqliy hujum": "Nega bobolarimiz suvni muqaddas bilishgan?"	Suvni e'zozlash, "Suv — hayot manbai" tushunchasi.
3. Yangi mavzu bayoni (15 daqiqa)	"Keys-stadi": Qadimiy bog'dorchilik va "Navro'z" an'alarining ekologik ahamiyati haqida videorolik/taqdimot.	Daraxt ekish (ko'chat o'tqazish) savobi va "Yashil makon" g'oyasi.
4. Amaliy mashg'ulot (10 daqiqa)	"Kichik guruhlarda ishlash": Tabiat haqidagi maqollarni ekologik qoidalarga "tarjima" qilish.	Xalq og'zaki ijodi (folklor) namunalari.
5. Yakunlash va Baholash (8 daqiqa)	"Fikrlar zanjiri": "Men bugun o'z yurtim tabiati uchun nima qildim?"	Shaxsiy mas'uliyat va milliy g'urur.

Bu 3-jadval maqolaning eng muhim amaliy qismi hisoblanadi. Unda nazariy takliflar real vaqt rejimiga (45 daqiqaga) taqsimlab chiqilgan. Texnologik xarita o'qituvchi uchun tayyor "yo'l xaritasi" bo'lib, darsning samaradorligini va dars davomida qadriyatlar qaysi bosqichda integratsiya qilinishini aniq ko'rsatib beradi.

Jadval-4. O'quvchilar uchun "Ekologik-milliy eslatma"

Ertalabki odat:

- Hovli va ko'cha atrofini toza tutish — imonning yarmi (Poklik qadriyati).

Meros:

- O'zingdan keyin "Bog' qoldir" (Kelajak avlod oldidagi mas'uliyat).

Tejamkorlik:

- Suvdan foydalanganda "isrof" qilmaslik (Iqtisodiy qadriyat).

Bu 4-jadvalda "ko'rinadigan ta'lim" (visual learning) tamoyiliga asoslangan. Eslatma o'quvchining kundalik hayotida amal qilishi kerak bo'lgan qoidalar jamlanmasidir. Bu darsda olingan nazariy bilimni kundalik odatga aylantirish (biologik bilimidan ekologik turmush tarziga o'tish) uchun xizmat qiladi. Dars jarayonida ushbu 4-jadvalni o'quvchilarga tarqatiladigan material sifatida ishlatish mumkin.

Metodik tavsiyalar

📖 Suhbat usuli: Darslarda "Nega ota-bobolarimiz ariq bo'yiga majnuntol ekishgan?" kabi savollar orqali o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga va milliy tajribani qadrlashga o'rgatish.

📄 Ko'rgazmalilik: Milliy liboslar, kulolchilik va naqqoshlikdagi o'simliksimon (islmiy) naqshlarning tabiat bilan bog'liqligini ko'rsatish.

Shunday qilib, ekologik tarbiyani milliy qadriyatlar bilan integratsiyalash o'quvchilarda nafaqat tabiat haqidagi bilimlarni, balki milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini ham shakllantiradi. Tabiatni asrashni "begona" vazifa sifatida emas, balki ajdodlarimizdan qolgan muqaddas omonat sifatida qabul qilishga yordam beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, dars jarayonida ekologik tarbiyani milliy qadriyatlar bilan integratsiyalash — bugungi kun ta'lim tizimidagi eng samarali texnologiyalardan biridir. Bu yondashuv o'quvchilarga ekologiyani shunchaki quruq fan sifatida emas, balki hayot tarzi va ajdodlar merosi sifatida qabul qilish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari va tahlillar asosida quyidagi takliflarni ilgari suramiz:

✓ Darsliklarni takomillashtirish: Umumta'lim maktablarining darsliklariga tabiat va milliy qadriyatlar uyg'unligini aks ettiruvchi "Eno-pedagogika" bo'limlarini kiritish.

✓ Yashil laboratoriyalar: Har bir maktabda "Ajdodlar bog'I" yoki "Qadriyatlar burchagi" kabi kichik ekotizimlar yaratib, o'quvchilarga o'zbek bog'dorchilik san'ati sirlarini o'rgatish.

✓ Raqamli texnologiyalar: Milliy qadriyatlar asosidagi ekologik o'yinlar va mobil ilovalar yaratish orqali yoshlarning qiziqishini oshirish.

Ushbu yondashuv kelajakda nafaqat bilimli mutaxassislarni, balki ona tabiatni chin dildan sevadigan, uni asrab-avaylovchi ma'naviyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ergasheva U. K., & Rahmonova I. S. (2026). Milliy qadriyatlar va o'yinlar orqali ekologik tarbiya berish mazmuni. Экономика и социум, (3-1 (142)), 162-165.
2. Madrahimova Z.N., Qarshiboyeva G.A., Ismatova M.N., & Jumaboyeva S.J. (2024). Integratsiyalashgan dars o'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirish vositasi sifatida. Inter education & global study, (10 (1)), 155-160.
3. Muhammadiyeva, G. Z. (2024). Ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy va ekologik madaniyatni shakllantirish. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 4 (2), 67-73.
4. O'ktamova S., Xamidov N. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarda ekologik tafakkurni shakllantirish. (2025). Ta'limning Zamonaviy Transformatsiyasi, 19(3), 264-272. <https://inlibrary.uz/index.php/tzatra/article/view/90618>
5. Sulaymonova S.U. (2024). Yangi O'zbekiston sharoitida o'quvchilar ekologik madaniyatini rivojlantirish zaruriyati. Inter education & global study, (9 (1)), 368-372.